

JOAN LLIMONA I BRUGUERA

ENRIC LLIMONA

Seguir cronològicament la vida i l'obra del pintor Joan Llimona fóra una xerrada molt extensa, fruit d'una acurada investigació. Així que descriuré el personatge a través de la seva obra plàstica, referint-la a les circumstàncies humanes que l'envoltaren en cada moment.

Doncs bé, així dibuixava l'acadèmia Joan Llimona (fig. 1.) quan tenia 20 anys i s'estava a Roma, en companyia del seu germà Pepet (Josep Llimona, el gran escultor) que en tenia 16 i acabava de guanyar la Pensió Fortuny, per a una estada de dos anys a la mateixa ciutat. En aquella època els germans Llimona —parlo de l'any 1880 i següents— tan units com era de costum, treballaven a Roma molt intensament; primer, en el taller de l'Enric Serra, després, en un altre de llogat a un suís a la vila Estrollfem, veïna de la Borghese; i a les nits anaven a l'acadèmia d'un tal senyor Gitci, a la Via Margunta, famós perquè va ser model de Marià Fortuny, títol gairebé nobiliari en aquella època.

He dit que treballaven molt, però també sabien divertir-se, malgrat les poques peles de què disposaven, les de la Pensió Fortuny d'en Josep i de les que podia enviar el pare des de Barcelona. Això explica la preocupació d'enviar algunes petites obres, generalment «Tablilles» a l'amic Pirozzini, per tal que les pogués vendre. Per a Joan Llimona, Roma representa l'oportunitat d'aprendre. Cal no oblidar que ell va renunciar a la carrera d'arquitecte que quasi tenia acabada i, per cert, segons opinions dels seus professors, de forma brillant, no solament per acompanyar el seu germà Josep, sinó també per formar-se com a pintor, la il·lusió fonamental de la seva vida.

Tret d'aquest ànim primordial, el fet de ser a Roma li relliscava una miqueta. Després d'una llarga estada a Roma, que va durar en total quatre anys, escriu aquesta carta al seu amic Pirozzini —com totes les cartes de Llimona, sense data— i on diu: «Crec que ja sabràs de la nostra arribada a eixa immortal ciutat; si per cas no ho sabies, ara ja ho saps. Després d'un viatge sense entrebancs, tret de les 46 hores de maleït ferrocarril, arribem a la cèlebre Roma, adonant-nos en primer lloc que el títol que més li escau és el de pudenta, puix una hora abans d'arribar ja sentíem la pudor de formatge; finalment ja

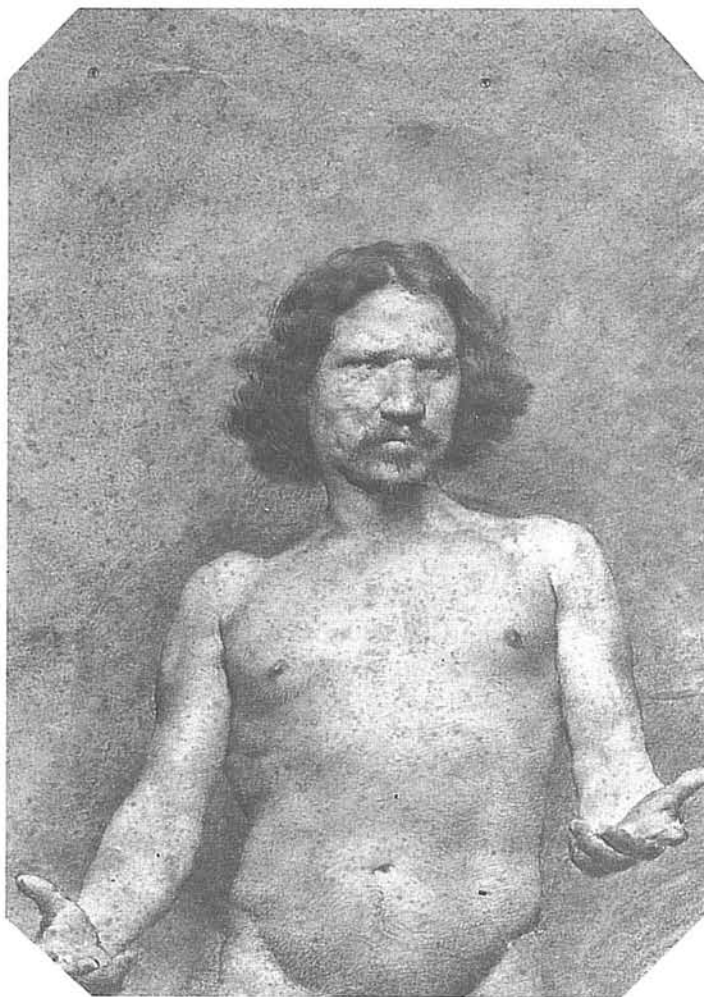

Fig. 1. Dibuix d'Acadèmia

hi som, tot està igual: Sant Pere al mateix lloc, Sant Pau, fort i ferm, només que al Papa diuen que li put l'alè, perquè menja massa alls, però en això, jo no m'hi fico».

Segueix una descripció d'un àpat a casa Don Angelo, que és bona del tot, perquè va ser brut i divertit, però això no fa al cas per a aquesta conferència.

En aquella època de l'any 1880 i següents, Roma tenia molt poc control dels importants moviments artístics d'Europa. Era a França, especialment a París on es perdia l'immobilisme de tants anys, ja que es veia desbordat per tota mena de nous llenguatges artístics.

Amb les últimes aportacions a la història de l'art, fetes per pintors de la talla d'Ingres, Delacroix, François Millet, Corot, Coubert, per esmentar-ne alguns entre els realistes i simbolistes, entra de ple l'impressionisme de la mà d'Eduard Monet, per seguir amb tota la història que ja coneixeu de postimpressionistes, fauvistes, cubistes, expressionistes, ingenus, subrealistes i abstraccionistes. Per tant, Roma resta aturada a qualsevol nou impuls creatiu, li queda, això sí, el gran pes de l'antiguitat sòlida i massissa i el bon nom de l'acadèmia amb les seves ensenyances sempre positives.

I això és el que Llimona va saber aprofitar, despreocupant-se de tota la resta. Visità Florència per poc temps i l'interessà Venècia, on pintà durant tot un estiu. Són paraules d'ell mateix, tretes d'una carta sense data, com sempre, a Pirozzini i escrita en castellà, molt freqüent en aquesta època i que diu: *«Dentro de pocos dias parto para Venecia a pasar una temporada, no para divertirme, que malditas las ganas que tengo de éllo, sino para sacar provecho. Esta palidez de color que se nota en algunos cuadros me hace temer de que se me arraigue; así, ahora que soy joven es preciso quitarla y para éllo nada mejor que pintar en una atmósfera de color y vida diferentes de los que aquí se respiran...»*

Envià algunes taules i aquarel·les perquè les veiés el seu amic Pirozzini i li parlà d'un famós quadre de gran tamany que representava una escena de Hamlet (la mort del rei Claudi) que ell l'anomenà «Lo Hamlet» per explicar-li que avançava molt lentament i sense gaire entusiasme i un altre que estava gairebé «cuit», segons diu ell, i que representava una noia que l'havien portada al canyet i la família es quedava plorant, quan tocaven el dos els convidats, per un cantó i el frare i els magatzemers, per un altre; així és el món (transcripció directa de la carta). No obstant l'esperit laic d'aquesta època del pintor, sempre apuntava una preocupació per les tristes humanes. És curiós que en aquesta època laica i de total llibertat d'expressió, Llimona no recorregué mai, almenys que se sàpiga, a temes més amplis amb figures més desvestides, més sensuals, més d'acord amb la quantitat de dibuix nu que l'acadèmia li proporcionava. En aquests moments en què el pintor no tenia absolutament cap problema de moralitat religiosa, encara se'ns fa més difícil de comprendre, si no és que ja hi havia un sentiment intern que després hauria d'aflorar: la seva total entrega a la religió catòlica, com tots ja sabem.

Llimona dibuixà sempre molta acadèmia i això li donà una gran facilitat per a l'esbós de la figura humana en qualsevol posició: de front, d'esquena, d'escorç, cosa que li va permetre dominar la pintura mural en parets o voltes, que el varen fer posteriorment tan important, com podrem veure.

Deia J. F. Ràfols que els millors dibuixos eren de Joan Llimona, per la seva potència d'expressió, del volum de la gravidesa, cosa que també compartia amb Nonell.

Tornada de Roma

L'any 1884 el pintor Joan Llimona tornà de Roma després de quatre anys d'estada en aquella ciutat.

Primerament instal·là el seu taller en el carrer de Petritxol, entrant per una pastisseria; un barri força conegut pel nostre artista, ja que durant la seva entremaliada joventut, recorria els terrats i cornises d'aquelles cases i, de vegades, portant el seu germà Pepet sobre les espatlles, com a demostració d'equilibri i fortalesa. D'aquesta manera els germans Llimona foren testimonis «d'altura» de totes les càrregues policials d'aquella època turbulenta de les lluites sindicals, que es produïen a les Rambles de Barcelona.

Dels germans Llimona, se'n podria escriure una divertida història del que arribaren a fer en la seva joventut, però seguint el tema diré que tornant de Roma hi ha un canvi important en la pintura de Joan Llimona; ja sigui per la tranquil·litat d'esperit que podia comportar el fet d'estar de nou amb els seus familiars i amics, ja sigui per tornar a ensumar l'aire del seu país, que no feia olor de formatge o de tornar a veure el seu estimat Olot «enyoro molt la meua pàtria... però he de consolar-me amb els records i les esperances que tornaran aquelles passejades per aquells clots d'Olot...» escriu Llimona des de Roma al seu amic constant. Bé, el cas és que el pintor intensifica la seva obra donant més força al color i a la nitidesa de la paleta. El gran treball buscant l'ofici fet a Roma donava els seus fruits.

Sense deixar el realisme en el «savoir faire» de les obres que podríem considerar com de primera etapa, totes elles donen, prescindint dels seus minuciosos detalls, una presència de quelcom més humà, més profund, de més simbolisme implícit, un toc d'alerta que crea silenci, aquell silenci contemplatiu que crea tota obra d'art.

Jo m'atreveria a dir que el simbolisme d'un Puvis de Chavannes, en el quadre «El pobre pescador» o bé «L'Angelus» de François Millet, produït a França poden donar una explicació d'aquest moment de transformació espontània i no referenciable de la pintura de Joan Llimona. La seva obra esdevé impregnada d'aquesta atmosfera de contrallums a l'interior d'estances humils, que tene un color suau a totes les figures, especialment les femenines, plenes d'un misticisme, que ja veurem més endavant on desembocarà.

En aquest context, la pintura de Joan Llimona ocupa un lloc altament representatiu dintre del modernisme català (fig. 2).

En aquest temps, Llimona féu un viatge a Madrid. No queda gens clar l'objectiu d'aquest viatge, però sí sabem que fou molt curt i no per a pintar aquelles terres. Explica la trobada amb el seu amic, el pintor Urgell, que està traient una còpia del seu quadre «El cementiri» i li diu que si no aconsegueix aviat una autorització per pintar al museu del Prado, se'n tornarà a casa.

Llimona va fer moltes visites al Prado i es va interessar molt per la pintura de Velázquez, al qual considerà el «number one»; també li agradava Ribera i la «Danae» de Tiziano, i no el plaia Veronese, al qual diu no entendre.

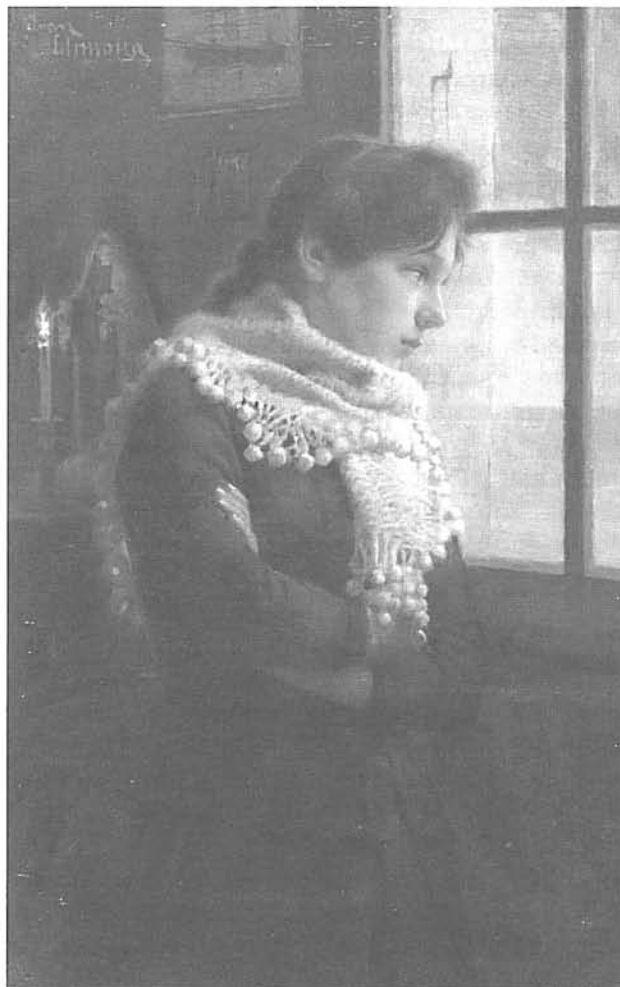

Fig. 2. «L'espera»

Va visitar l'Escorial i explicà que li va produir una mala impressió per les seves línies sense bellesa, «que semblen el símbol de la tirania»; això diu en una carta i afegeix que en el seu interior, «no s'hi respira tranquil·litat de consciència, sinó tot al contrari, sembla fet per tenir remordiments»: una visió molt particular i original de l'octava meravella del món, feta a mida pel rei Felip II. Els vespres anava a pintar a l'Acadèmia; tot això passava el mes d'octubre de l'any 1881.

La conversió

No hi ha dades prou certes de l'any en què es va produir la crisi moral que, darrera una llarga malaltia va patir l'artista. El cert és que fou el seu metge, el delicat Josep Blanc i Benet qui va «assenyalar el camí de Damasc al nostre apassionat Saulus», segons paraules de l'historiador Rafael Benet.

Malauradament no hi ha constància de les discussions entre el delicat metge i el fogós i rude artista; el cas és que Llimona retornà al catolicisme amb tota la força que acostumava a posar en els seus intents.

Llimona llavors era solter, tenia 25 anys i es va fer un anell per recordar el que per a ell va ésser primera comunió —que bonic! Parlem de l'any 1890, quan aquest fet tan important en la vida del pintor li va donar una fe que ell, il·lusionat, la volgué fer extensiva a través de la seva comunicació plàstica, cosa que es va considerar sovint inoportuna, per certs grups d'artistes i gent de lletres reaccionaries circumstancials.

Ara és el moment de comprendre la fundació del Cercle Artístic de Sant Lluc, aquest moment històric de l'any 1893, en què un grup d'artistes capitanejats per Joan Llimona, juntament amb el seu germà, l'escultor Josep Llimona, en Vives, l'Utrillo, en Riquer, en Baixeres, etc. fundaren el seu propi centre en un pis alt del carrer del Call, en no estar d'acord amb la moral imperant en el Real Círculo Artístico, on els estudis de natural femení es veien envaïts per tafaners aliens a l'ofici de Pintor.

Hi ha altres versions dels motius d'aquesta fundació, molt divertits i imaginatius, però els deixarem de comentar per seguir en l'estudi del pintor.

¿Com podríem situar la pintura de Llimona en aquesta nova etapa? El Modernisme portat pels pintors que viatjaren a França estava d'acord totalment amb la pintura de Llimona: interiors d'estudis amb llums filtrades, expressions de rostres entregirats, que parlaven per ells mateixos, aquells clatells amb suau junció amb el cap de les figures femenines formaven un conjunt menys relativista del que podia ésser un modernisme més simbolista, si entenem aquesta frase en veure més enllà de la pura expressió plàstica.

Llimona dominà la llum, per tant dominà el color que l'aplicà creant l'atmosfera adient per a cada temàtica de les seves composicions.

En el quadre «Tornant del tros», l'escriptor Joaquim Folch i Torres diu que «està xopa d'aquest humanisme profundíssim i viu, que tan admirablement resumí el gran François Millet a França i que aquí, a Catalunya, ha resumit com ningú, Joan Llimona» (fig. 3, 4).

Sobre aquest quadres, hi ha un vers de Gerart de Liost (Bofill i Matas) que és realment la traducció poètica de «Tornant del tros» i que diu:

*L'hereu, la nora i l'avi un cap-al-tard d'estiu,
de la llaerada tornen. La posta encén el riu
i ja la lluna blanca besa la pollancreda.
La tebió els envolta d'una veina cleda.
Al mig de la parella marxant a poc a poc*

*l'avi es repenja als braços de la fillada. El toc
d'oració davalla de la invisible altura.
La trinitat pagesa al mig del pla s'atura.
S'atura i res. L'avi diu l'Angelus. I quan
devotament inclina la testa blanca arran
dels colzes joves sobre la pietat paterna
s'esguarden els esposos que un sol voler governa.
Tot just un fi somriure consent el llavi roig
d'aquella jove gràvida que encara fa més goig
que avans dessota el ritme de son vestit de sarja
que la polsina mulla del reguerol d'un marge.*

No puc deixar passar per alt un comentari i més sobre aquesta pintura, que per una sèrie de circumstàncies ha esdevingut en tots aspectes, tan esmentada.

Ara projectem un quadre que ja no existeix. Aquest quadre, com podeu veure, representa una mort sobtada, produïda en el transcurs d'un dinar en una casa de gent molt ben estant. El mort és el patrici d'una família cristiana, on s'hi comptava amb els auxilis espirituals a l'hora de la mort. Aquesta vegada s'ha fet tard; quan arriba el mossèn, l'home ja és mort i el metge, amb aire conformista ho assenyala al seriós mossèn d'expressió acusativa, que diu «massa tard». (fig. 4)

Segurament que avui aquesta escena no tindria cap transcendència, però el cas és que en el seu moment provocà les ires d'un articulista furibund de la Vanguardia, que féu un article ferotge i anticlerical, seguint la moda.

Jo que sóc un xic humorista, m'agradaria saber del cert, si el dia que va morir l'autor de l'article no li van posar en el seu recordatori «ha mort cristianament, havent rebut els sants sacraments i la benedicció apostòlica. Amén».

Llimona no era cap diletant i menys, snob. Profundament disgustat per tanta crítica, amb la seva manera brusca i impulsiva que tenia per a altres coses l'aplicà en aquests cas a ell mateix i pintà sobre aquesta tela el quadre «tornant del tros», primera medalla de l'exposició de Belles Arts de l'any 1896.

Llimona, en un acte d'autèntica humilitat, va saber suprimir un passat, però jo afegiria, sense esborrar les petges.

Tercera part

Entrem ara en el moment més transcendental de la vida del pintor, el moment en què realitzà les grans decoracions en voltes, frisos, parets i sostres, on l'artista abocà tot el seu idealisme pictòric d'una forma clara i realista, d'aquell realisme impregnat d'humanitat.

El gran domini de la figura humana, que ell considerava allò més pròxim al fet diví, li permeté aquestes realitzacions en totes les superfícies, fossin

Fig. 3. «Tornant del tros»

Fig. 4. «Mort sobtada»

Fig. 5. Detall del fris de l'església de les «Germanetes dels Pobres» de Vic.

planes o corbes: donar aquest sentit d'immensitat a escala humana desprovista de subrealismes efectistes.

Per explicar aquestes pintures murals de Llimona, fóra necessari un capítol per a cadascuna d'elles. Això serà factible el dia en què l'obra d'aquest gran pintor, el més important, sens dubte, de l'art religiós del segle XX a Catalunya, pugui tenir un llibre de la seva obra completa, cas insòlit per a la cultura catalana.

Sembla que el primer encàrrec fou la cúpula del cambril de la Verge de Montserrat. Llimona explicà la gran dificultat que va tenir en l'adaptació de les figures sobre el parament d'aquella cúpula tan estranya, d'un gàlib d'arc rebaixat o casquet esfèric, per entendre'ns, que l'obligà a fer-se una maqueta a escala per estudiar els escorços. Quan es va acabar, va fer pujar a Montserrat uns artistes amics, entre ells el pintor Dionís Baixeres, per tal que li jutgessin l'obra. Després del judici afirmatiu, ell va dir: «ara ja puc estar tranquil». En la cúpula de les monges carmelites de l'Escorial de Vic, aquestes dificultats no hi foren, ja que la cúpula és molt més renaixentista, per tant més esvelta. El seu arrencament en vertical fa disminuir l'escorç forçat de les figures. Llimona també conegué l'èxit. En aquest cas, la inauguració de les pintures, juntament amb un Crist en el claustre del convent, vist a la llum de la darrera hora de la tarda, fou descrita per Ignasi Casanovas d'una forma emocionant (fig. 6).

Fig. 6. Cúpula de l'Escorial de Vic.

En contemplar aquestes pintures sempre tens la impressió que és tot un poble el que marxa de forma ascendent, un poble teu: són gent mediterrània, antiga o moderna, però els coneixes i això et dóna una serenitat d'esperit, que t'integra en aquesta professió de fe cristiana. Seguiren a les pintures del Monestir, les de Ripoll, avui fora de lloc i restaurades. D'aquesta època són també les pintures de Casa Recolons. Palau de Justícia. Ermita de Bràfim, etc. Però la més important pictòricament és el fris de l'església de les Germanetes dels Pobres, de Vic, on la sèrie de vellets, que acull aquesta benemèrita i antiga institució, formen un conjunt convergent amb la figura del Crist central, ajudades en aquest darrer pas de la vida per les carinyoses Germanetes dels Pobres (fig. 5). Aquesta obra ha estat perfectament restaurada i separada uns centímetres de la paret per evitar humitats. El dia 3 d'aquest mes i amb motiu del tercer centenari de l'Oratori de Sant Felip Neri, fou inaugurada la restauració de les dues pintures de gran tamany situades en el creuer del temple, que foren molt malmeses per la metralla dels bombardejos de la guerra civil del 36 i afortunadament no foren cremades com les de l'església del Pi, al mig de la plaça.

Aquestes pintures representen dos moments de la vida de St. Felip Neri: una, l'elevació del seu cos en el moment de la Consagració, en la qual Joan Llimona trobà la fesomia de Gaudí per donar el rostre del sant i, l'altra,

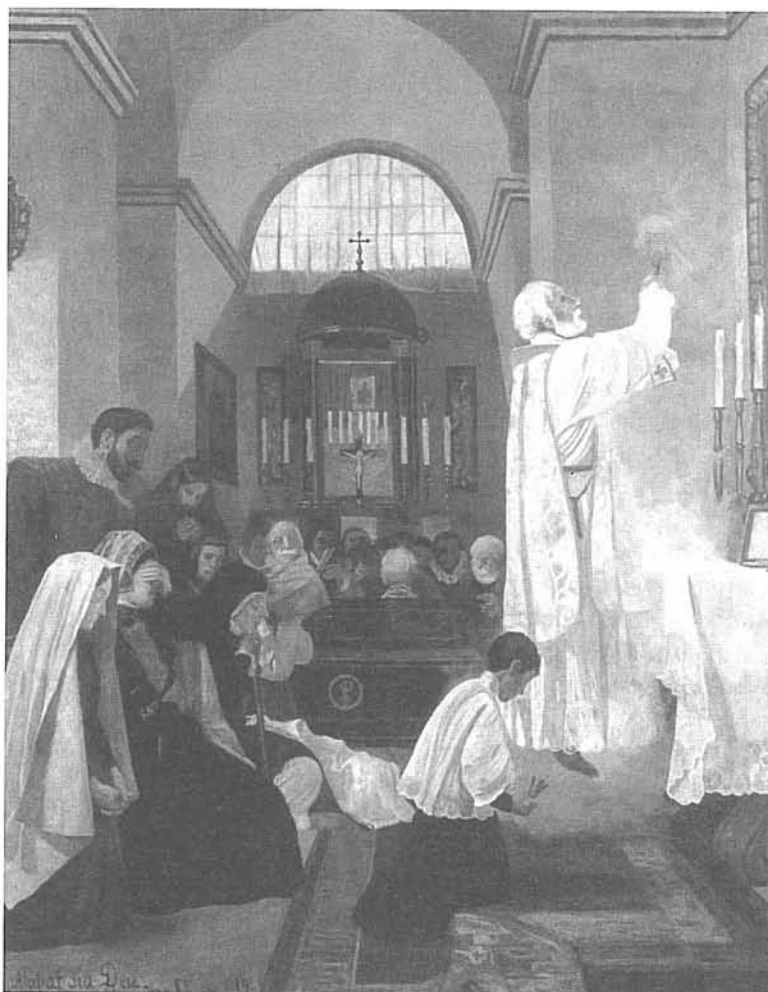

Fig. 7. Oratori de Sant Felip Neri. Barcelona.

una reunió de jovent en el bosc de Sant Onofre que cantava o recitava al sant, abans d'un partit de pilota (fig. 7).

Vull deixar constància aquí també de la meritòria labor de restauració d'aquestes últimes obres; a les persones eclesiàstiques que s'hi han interessat i a les persones com el Sr. Antoni Trullen, que explica la història d'aquestes pintures; al Sr. Josep M. Sarrió, director del servei de Restauració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i, a tot l'equip tècnic que han portat a terme aquesta magnífica labor de conservació del nostre patrimoni artístic. Francament voldríem la mateixa sort per a les pintures del cambril de la Verge de Montserrat.

No puc acabar aquest resum de conferència, si no parlo, encara que molt breument per no cansar, de la pintura paisatgística de Joan Llimona; per això, gairebé prefereixo quatre paraules de l'historiador Folch i Torras, que diu a la *Gasete de les Arts* de l'any 1926: «L'objectivisme de la darrera tongada pictòrica el va prendre i ell, que fou un paisatgista en les seves notes i estudis per al fons de les seves composicions; ell, que fent aquelles notes, més d'un cop va plorar d'emoció pura, féu paisatge pur.

Llimona freqüentment posava una figura humana al paisatge; ell sentia que sota el front hi ha els ulls i dins els ulls una ànima que hi mira; els seus paisatges són sempre escenaris d'una figura petita o gran, al·legòrica o no, però sempre humana, ara transcendental, ara sentimental, integrant els dos móns, el natural i l'humà, que formen la universalitat.

Dels pocs records sentimentals que tinc del meu pare, veig dibuixada la seva alta silueta un xic escorada a estribord pel pes de la caixa de pintures, al cap un barret tou, amb farbalans, d'explorador, allunyant-se a la llum del capvespre per captar aquell moment de la natura en la maresma de Vilassar.

Amics meus i soferts lectors: voldria parlar de Joan Llimona com a escriptor i il·lustrador, però ja és impossible per falta d'espai. Solament que va aportar la seva tasca a publicacions com «La Barretina», molts articles a «La Veu de Catalunya» i a «Catalunya Social». Joan Llimona presidí la «Lliga del bon mot», així com el «Foment de Pietat Catalana» i el «Cercle Artístic de Sant Lluc». També fou Acadèmic Numerari de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de St. Jordi l'any 1917 i formava part del sometent.

I ara sí, com a punt final repetiré dues paraules de Jaume d'Urgell aparegudes a la revista de «Catalunya Social» després de la seva mort l'any 1926, que deien així:

«Quan encara peregrinava per la terra, ell (Llimona) estava sempre content i orgullós del seu nobilíssim origen —Déu— i del seu felicíssim destí —també Déu— i entre aquest principi que el precedia i aquest final que l'esperava, al costat de Déu que tant estimava, hi ha l'apassionant vida d'aquest extraordinari pintor i gran humanista.»

O també els versos del «proverbi» de Salvat Papasseit,

«A Joan Llimona»

Si escoltes el teu fons seràs content de viure:
hi ha marge per fer bé

hi ha marge per fer el mal
—si la rancúnia et mou et vagarà d'occiure
(però el bo és com el somris de l'aigua a la canal)